

Oponentský posudok habilitačnej práce

Názov: Kritika rozvoja. [Habilitačná práca]. Bratislava: FSEV UK, 2021, 176 strán

Autor: Mgr. Tomáš Profanta, PhD. Univerzita Komenského v Bratislave. Fakulta sociálnych a ekonomických vied. Ústav európskych štúdií a medzinárodných vzťahov.

Oponentka: Prof. PhDr. Darina Malová, PhD., Katedra politológie FiF UK v Bratislave

---

Pozvanie na oponovanie práce Mgr. Tomáša Profanta, PhD. som prijala s rešpektom k autorovým publikáciám, keďže niektoré z nich som čítala pred prijatím oponentúry. Priznám sa, že ako sčasti unavená predstaviteľka typického pozitivistického prístupu k výskumu v oblasti politológie som sa tešila, že budem mať príležitosť prečítať si prácu, ktorá je kritikou môjho vlastného prístupu a predostrie ideovú alternatívu k tomu, čo poznám a vo vyučovaní a výskume praktizujem, ale aj kriticky reflektujem ako teórie modernizácie, europeizácie a najmä *democracy promotion*.

Kolega Profant sa dlhodobo venuje problematike rozvoja a rozvojovej spolupráce z postkoloniálnej a postrozvojovej perspektívy. Všetky tri myšlienkové rámce, ktoré som spomenula, sú tak prirodzene predmetom jeho kritiky vlastného uvažovania a výskumu. Som presvedčená, že predložená habilitačná práca posúva slovenskú vedu a vedecký diskurz k hlbšie odôvodnenej kritike výsledkov a dôsledkov fungovania Slovenska ako predmetu a neskôr subjektu politiky rozvoja. To isté platí aj pre ďalšie súčasné členské krajiny Európskej únie zo strednej a východnej Európy. Aj kritika administratívneho, nerovnocenného a často neurčitého až protirečivého prístupu zo strany inštitúcií a členských štátov EÚ bola náplňou aj môjho výskumu a publikácií, preto som oponentúru prijala aj ako výzvu, keďže politika tzv. východného rozšírenia Európskej únie (ako forma modernizácie a rozvoja v rámci trojitej transformácie postkomunistických krajín) na jednej strane mala dvojaký, nejednoznačný efekt. V prípade Slovenska na jednej strane podporovala inštitúcie stabilizujúce horizontálne rozdelenie moci, právny štát, ochranu ľudských práv a práv menších, ale zanedbávala normy a pravidlá participatívnej a deliberatívnej demokracie, čo oslabilo aj politickú socializáciu elít, utvárajúcu sa predovšetkým v pragmatických a inštrumentálnych rámcoch. Treba povedať, že v tomto aspekte kolega Profant svojou prácou nesklamal a jeho kritická analýza koloniálneho a rozvojového diskurzu sa dá použiť aj pri rozmýšľaní o východnom rozšírení EÚ, podpore demokracie tretím krajinám a predovšetkým pre reflexiu moci chápanej ako hegemonický diskurz. Hneď na začiatku by som uviedla, že z hľadiska formálnej, štylistickej stránky by práci určite prospela jazyková redakcia, ale niektorá malé nedostatky neznižujú obsahovú kvalitu a a vedecký prínos práce.

Uchádzač predložil habilitačnú prácu ako súbor už publikovaných vedeckých prác, ktoré upravil a doplnil komentárom, aby objasnil prepojenie jednotlivých kapitol. Tento postup je v súlade s pravidlami UK v Bratislave. Znamená to, že 2 až 7, predložené v habilitačnej práci boli už publikované a prešli oponentúrami v medzinárodných a domácich časopisoch a vydavateľstvách. Osobne by som uvítala, keby komentár k práci a k jej štruktúre a cieľom bol v úvode, ale nie je to v tomto prípade otázka neprekonateľného odporu, skôr otázka zvyku. Ako autor uvádza cieľom jeho habilitačnej práce bolo ponúknuť čitateľovi ucelenú postrozvojovú analýzu rozvoja a rozvojovej spolupráce. Tento celkový cieľ sa autor snažil premietnuť do viacerých výskumných otázok, na ktoré odpovedali jednotlivé kapitoly. V tejto

súvislosti by som si dovoľila upozorniť na istú vnútornú logiku usporiadania jeho predchádzajúcich publikácií do celku, ktoré nie je iba chronologickým prehľadom uchádzačovej publikačnej činnosti, ale predostiera jeho kritický prístup k danej problematike.

V úvode, ktorý je sa autor zamerail na vysvetlenie svojej práce a jej vnútornej logiky a to aj napriek tomu, že na viacerých miestach sa v nasledujúcich textoch vyhradzuje proti zjednodušovaniu, ktoré so sebou prinášajú predovšetkým teórie. Na s. 62 reflektuje snahy “o nevyhnutné zjednodušenie reality pre potreby jej teoretického zobrazenia. To vždy redukuje komplexnosť na jednoduchosť a v tom je zmysluplnosť teórie. Pomáha nám pochopiť naše okolie tým, že ho zjednodušuje. Rovnako ako diskurzívny analytik vyberá určité pravidelnosti na to, aby definoval diskurzívnu formáciu, tak aj teoretik vyberá určité prvky reality, aby na ich základe vybudoval teóriu, či len presvedčivú analýzu sveta vo svojej celosti nepoznatelného. Tento argument je však vždy treba doplniť o vedomie, že subjekt je jedinečný a neprerozprávateľný.“ Zjednodušovanie autor odmieta aj na s. 74 v súvislosti s esencializmom, keď zároveň podotýka, že skeptický prístup si vyžaduje „odmietnutie zjednodušovať“, preto by ma zaujímalo, ako autor chápe komplexné vzťahy medzi teóriou, diskurzívnou analýzou a vedou.

V druhej kapitole, keďže podľa autora najprv treba zistiť, kam datovať počiatky rozvoja a rozvojovej spolupráce, sa jeho reflexia začína analýzou koloniálneho rozvoja, aby sa v nasledujúcich hlavných častiach mohol venovať postrozvojovej kritike rozvoja a rozvojovej spolupráce. Poukazuje na spôsoby, akými rozvojový aparát vládne globálnemu Juhu, dokazuje jeho hierarchizujúce a depolitizujúce dopady a jeho diskurzívne pôsobenie ovplyvňujúce verejnú mienku, resp. spoločenskú predstavivosť. Druhá kapitola, ktorá sa venovala tejto otázke bola tak reakciou na zjednodušujúce stanovovanie rozvojovej éry inauguračným prejavom Harryho Trumana v roku 1949. Hlavným smerom jeho kritického prístupu je analýza sekundárnej literatúry venujúcej sa koloniálnemu obdobiu, aby ukázal, ako sa kolonializmus postupne menil, aby sa cez svoju biopolitickú formu kolonializmu „s ľudskou tvárou“, ktorý priorizoval zdravie a vzdelanie obyvateľstva, až sa stal koloniálnym rozvojom. Ten je nielen podľa uchádzača priamym predchodcom neskoršej rozvojovej pomoci a spolupráce. Už v tejto kapitole si všimá hierarchické reprezentácie a depolitizáciu mocenských vzťahov, ktorými pokračuje aj jeho vlastná postrozvojová analýza.

V nasledujúcej tretej kapitole teda logicky predstavuje a objasňuje samotný postrozvojový prístup. Ako píše v úvode na s. 13 na otázku: „Čo je to postrozvoj?“, odpovedá jeho vymedzením voči „ostatným rozvojovým teóriám“. Priznám sa, že táto zmienka v úvode ma značne zaujala. Prečo autor radí postrozvoj medzi “ostatné” rozvojové teórie? Predpokladám, že v tejto zmienke nešlo len o štylistickú chybu, a že má táto zmienka o hlbší význam, keďže na s. 56 píše, že „postrozvojový prístup nie je celkom oddeliteľný od zvyšku rozvojových teórií“. Preto sa pýtam, v čom presne spočíva postrozvoj? V analýze diskurzu rozvoja? A v prekonávaní eurocentrizmu? Prečo ho nie je možné celkom oddeliť od „zvyšku rozvojových teórií“? Pýtam sa na to hlavne preto, že autor uvádza ako “hlavný rys postrozvoja: odmietnutie rozvoja“ (s. 50), ale zároveň o ňom hovorí ako o rozvojovej teórii. Žiadalo by sa mi presnejšie definičné vymedzenie alebo odpoveď, ako autor sám chápe a definuje postrozvoj a postrozvojový prístup. Patrí teda postrozvoj k rozvojovým teóriám, aj keď rozvoj odmieta? V tretej kapitole sa uchádzač sústreďuje na reflexiu prác troch vybraných autorov, ktorý definovali postrozvoj. Mohol by pri obhajobe zdôvodniť, vysvetliť prečo si vybral práve týchto autorov, hoci pritom uvádza, postrozvojový prístup je oveľa

bohatší. Najviac pozornosti venuje Escobarovej definícii, ktorá stavia na alternatíve k rozvoju. Celkové vyznenie tretej kapitoly pre mňa osobne veľmi dobre ilustruje definičné problémy akéhokoľvek prístupu, ktorý praktizuje kritickú analýzu ako svoj základný prístup. Pokiaľ je vhodné, žiaduce kriticky sa vymedzovať voči hierarchickým reprezentáciám a depolitizácii mocenských vzťahov, je veľmi komplikované sa vymedzovať programovo a pomenovať alternatívu, čiže obsahový predmet postrozvoja. Napokon tú aj Escobar, s ktorým sa autor (s. 45) asi najviac stotožňuje, vymedzuje predovšetkým ako hľadanie alternatívy k rozvoju, čo znamená nie viac a nie menej predovšetkým odmietnutie celej rozvojovej paradigmy. Stúpecov postrozvoja tak podľa Escobara spája predovšetkým záujem o lokálne kultúry a poznanie, kritický postoj k etablovaným vedeckým diskurzom, obrana a podpora lokálnym, pluralistickým hnutiam zdola. Aj v tejto kapitole autor presvedčivo rozvíja viacero smerov a prístupov, ktoré kritizujú elementy postrozvojovej paradigmy, vrátane aspektov neopopulizmu v postrozvojovom myslení, autor hovorí o jeho obrane, ktorá by mala spočívať „v prijatí radikálne demokratickej pozície“ (s. 46). Znovu sa v tejto kapitole vymedzuje voči chápaniu postrozvoja ako úplnej anarchii a uvádza, že odmietnuť rozvoj je možné aj bez toho, aby sa popreli základné demokratické princípy. Aj v tomto prípade ma zaujíma vlastná, radikálne demokratická pozícia autora predloženej publikácia, ktorá je rámcovaná v nasledujúcej kapitole.

V ďalšej, štvrtej kapitole sa autor venuje analýze debaty medzi postrozvojom a jeho kritikou. Cieľom uchádzača na tomto mieste je predovšetkým odpovedať na túto kritickú diskusiu o postrozvoji, teda nielen ju len reprodukovať. Zároveň táto kapitola sľubuje, že autor sa bude venovať priebežnému vysvetľovaniu rozdielu medzi neopopulistickým a radikálne demokratickým postrozvojovým prístupom. Zaujímalo by ma prečo sa autor sústredil práve na tieto dva znaky alebo na tieto dve variácie postrozvojového prístupu, keďže jeho kritika – ako autor predloženej habilitačnej práce uvádza – je bohatšia a okrem neopopulizmu (romantizácia, esencIALIZÁCIA, odmietanie modernity a kultúrny relativizmus) smeruje aj na problém s homogenizáciou rozvojového diskurzu, rozvojovej praxe a jednaní (agency). Postrozvoj sa kritizuje aj kvôli tomu, že vraj ignoruje reálne, praktické zmeny (diskurzu) rozvoja, ktorý bol nahradený diskurzom globalizácie. Napokon, postrozvoj sa stáva predmetom kritiky aj pre svoju podobnosť s neoliberalizmom, keďže preberá kvantifikujúce prístupy, ktoré pritom sám kritizuje. V tomto smere kritiky sa odmietajú aj jeho normatívne odporúčania.

V piatej kapitole sa uchádzač venuje ďalšiemu zaujímavému predmetu a to rasizmu v rozvoji a v rozvojovej spolupráci. Myslím, že aj v nasledujúcej kapitole, ktorá sa venuje postrozvojovej praxi autor jasne vysvetľuje svoje stanoviská a jeho vlastné postoje dostávajú čoraz presnejšie kontúry. Posledná kapitola sa venuje prípadovej štúdii Slovenska, ktoré sa aj kvôli svojim záväzkom plynúcim zo vstupu do Európskej únie stalo darcom na globálnom „trhu“ rozvojovej pomoci. Táto kapitola, v ktorej autor analyzuje mocenské dopady sociálnej konštrukcie Slovenska ako darcu, je pre mňa jasným originálnym uchádzačovým príspevkom, v ktorom analyzuje rozvojový diskurz, ktorý sa praktizuje v našej krajine z postrozvojovej perspektívy. Zároveň priznávam, že je pre mňa aj najzaujímavejším príspevkom predloženej habilitačnej práce, čo určite súvisí s mojou vlastnou publikačnou a výskumnou činnosťou a nijako neklasifikuje predchádzajúce kapitoly. V tejto súvislosti by som uviedla svoju poslednú otázku, ktorá sa týka mojich pochybností o tom, že existuje postrozvoj ako politická prax alebo ako nejaká „objektívna realita“, teda pre mňa predmet výskumu. Podľa mňa existuje predovšetkým postrozvojový prístup, ktorý je predovšetkým kritickou diskurzívnou

analýzou. Tento záver pre mňa jednoznačne vyplynul z čítania habilitačnej práce a predovšetkým z úvah, ktorými autor rámcovoval svoj záver, ktorá je z hľadiska štruktúry publikácie aj súhrnným komentárom k predloženému súboru štúdií. Tento spor o chápaní metodologickej perspektívy, vedy, teórie, analýzy, však nie je dôležitý z hľadiska prínosu predloženej habilitačnej práce, snáď je dôležitý z hľadiska vedenia, aj preto je na škodu, že v závere nie sú autorove vlastné kritické úvahy a postrozvoji a postrozvojovej perspektíve hlbšie a jasne rozvinuté.

Celkovú úroveň habilitačnej práce hodnotím pozitívne a svoje komentáre a otázky som už položila pri jednotlivých častiach. Posudzovaná práca je dôkazom, že autor sa dobre orientuje v širokom spektre teoretických a metodologických prístupov k štúdiu daných problémov v akademických prácach svetových i domácich autorov. Viac menej jasne formuluje podstatu konceptuálnych východísk jednotlivých autorov, sumarizuje súčasný i minulý akademický diskurz a nerobí mu problém prechod do roviny aplikácie teoretických východísk do praktickej politiky.

Záverom konštatujem, že habilitačná práca sa aj napriek istým chybám po formálnej stránke vyznačuje dobrou úrovňou stylistického a gramatického spracovania. Predložená práca plne vyhovuje kritériám kladeným na habilitačné práce, a preto navrhujem, aby po úspešnej obhajobe bola jej autorovi udelená vedecko-pedagogická hodnosť docent v študijnom odbore politológia.

V Malackách, 16. 5. 2021

Prof. PhDr. Darina Malová, PhD.

Katedra politológie, FiF UK v Bratislave